

**O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA INVESTITSIYALARNI BOSHQARISH,
XARAJATLAR HISOBI VA BUXGALTERIYA TIZIMINING O‘ZARO BOG‘LIQLIGI**

Turayeva Malika Xikmatovna

Samarqand davlat arxitektura qurilish universiteti o‘qituvchisi.

Shamsidinova Nigora

Samarqand davlat arxitektura qurilish universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17885836>

Annotatsiya. Investitsiya faoliyati har qanday mamlakat iqtisodiy rivojlanishining muhim omillaridan biridir. Uning samaradorligi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xarajatlar hisobining to‘g‘ri yuritilishi va buxgalteriya tizimining aniqligiga bog‘liq. Ushbu maqolada investitsiyalarning iqtisodiy mazmuni, xarajatlar hisobining turlari va buxgalteriya tizimining investitsion jarayonlardagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekiston misolida investitsiya muhiti, kapital qo‘yilmalarning rentabelligi hamda korxonalarda investitsion hisob yuritish amaliyoti ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: investitsiya, kapital, xarajatlar hisobi, buxgalteriya, rentabellik, moliyaviy tahlil, investitsiya siyosati.

Аннотация. Инвестиционная деятельность является одним из ключевых факторов экономического развития любой страны. Ее эффективность напрямую зависит от правильного ведения учета затрат и точности бухгалтерской системы. В статье анализируются экономическая сущность инвестиций, виды учета затрат и роль бухгалтерского учета в инвестиционных процессах. Рассматриваются особенности инвестиционной среды и практика ведения инвестиционного учета в Узбекистане.

Ключевые слова: инвестиции, капитал, учет затрат, бухгалтерский учет, рентабельность, финансовый анализ, инвестиционная политика.

Abstract. Investment activity is one of the key drivers of a country's economic development. Its efficiency directly depends on accurate cost accounting and a transparent accounting system. This article analyzes the economic essence of investments, types of cost accounting, and the role of financial accounting in investment decision-making. It also explores the investment environment and the practice of maintaining investment accounting in Uzbekistan.

Keywords: investment, capital, cost accounting, financial reporting, profitability, financial analysis, investment policy.

Kirish. Investitsiyalar iqtisodiyotning modernizatsiyasi, yangi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va ish o‘rinlari yaratishning eng muhim omillaridan biridir. Jahon amaliyotida investitsiya oqimlarini samarali boshqarish mamlakatning barqaror o‘sinh sur‘atlarini belgilaydi. Shu bois, investitsion faoliyatni to‘g‘ri tahlil qilish va u bilan bog‘liq xarajatlar hamda moliyaviy natijalarni buxgalteriya tizimi orqali aniq aks ettirish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham investitsion siyosat davlat darajasida strategik ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda. Oxirgi yillarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmi ortib bormoqda, yangi ishlab chiqarish quvvatlari yaratilmoqda.

Shu bilan birga, korxonalarda xarajatlarni tahlil qilish va investitsion faoliyat samaradorligini oshirish uchun zamonaviy buxgalteriya standartlariga o'tish zaruriyati ortib bormoqda.

Asosiy qism

Investitsiyaning mohiyati va iqtisodiy ahamiyati

Investitsiya — bu foyda yoki ijobiy iqtisodiy natija olish maqsadida kapitalni turli sohalarga joylashtirish jarayonidir. U moddiy (asosiy vositalar, binolar, texnika) va nomoddiy (patent, dasturiy mahsulot, intellektual mulk) shakllarda bo'lishi mumkin.

Investitsiyalar quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

- To'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar — ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish faoliyatiga bevosita kapital kiritish;
- Portfel investitsiyalari — aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy aktivlarga sarmoya kiritish;
- Davlat investitsiyalari — infratuzilma, transport, energetika kabi strategik tarmoqlarga yo'naltirilgan mablag'lar;
- Xususiy investitsiyalar — tadbirkorlar va korxonalar tomonidan amalga oshiriladigan kapital qo'yilmalar.

Investitsiyalarning iqtisodiyotdagi o'rni shundaki, ular ishlab chiqarishni kengaytiradi, mehnat unumdorligini oshiradi va ijtimoiy farovonlikni mustahkamlaydi. Biroq, investitsiya samaradorligini aniqlash uchun xarajatlar va daromadlar o'rtasidagi nisbatni tahlil qilish muhim.

Xarajatlar hisobi tizimi va uning investitsion qarorlarga ta'siri

Xarajatlar hisobi — korxona faoliyatida foydalanilgan barcha resurslarning miqdorini, narxini va ularning rentabellikka ta'sirini aniqlovchi tizimdir. Investitsion loyihalarda xarajatlarni to'g'ri hisoblash loyiha iqtisodiy samaradorligini belgilaydi.

Xarajatlarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- Doimiy xarajatlar – binolarni saqlash, ijara, amortizatsiya, boshqaruv xarajatlari;
- O'zgaruvchan xarajatlar – xomashyo, ish haqi, energiya sarfi;
- Yashirin xarajatlar – vaqt yo'qotish, samaradorlikning pasayishi, ekologik to'lovlar.

Zamonaviy buxgalteriya tizimida faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobi (ABC costing), normativ xarajatlar tizimi, marjinal tahlil kabi usullar keng qo'llanilmoqda. Ular investitsion qarorlarni qabul qilishda muhim rol o'ynaydi, chunki ularning yordamida har bir loyiha bo'yicha foyda darajasi, investitsiya rentabelligi (ROI) va qaytish muddati (Payback Period) aniqlanadi.

Buxgalteriya hisobining investitsiyalar samaradorligini tahlildagi o'rni

Buxgalteriya hisobi investitsion faoliyatni tahlil qilishda eng asosiy manba hisoblanadi.

Uning asosiy vazifalari:

1. Investitsion mablag'larning shakllanish manbalarini aniqlash;
2. Xarajatlar va daromadlar orasidagi balansni saqlash;
3. Investitsion faoliyat natijalarini moliyaviy hisobotlarda aks ettirish.

Xalqaro buxgalteriya standartlari (XBS) bo'yicha investitsiyalar quyidagicha tasniflanadi:

- Uzoq muddatli investitsiyalar — asosiy vositalar va boshqa korxonalaridagi ulushlar;
- Qisqa muddatli investitsiyalar — moliyaviy aktivlar, qimmatli qog'ozlar va depozitlar.

Moliyaviy natijalarni aniqlashda sof joriy qiymat (NPV), ichki rentabellik normasi (IRR) va daromadlar indeksi (PI) kabi ko'rsatkichlardan foydalanish korxonalarga investitsiya samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi.

O'zbekistonda "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 24-fevral, O'RQ-607) asosida xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) bosqichma-bosqich o'tish bu sohada ochiqlik va aniqlikni ta'minlamoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda investitsiya hajmi sezilarli darajada oshdi. 2024-yilda asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar hajmi 330 trillion so'mdan oshgan. Shu jumladan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar ulushi 25 foizni tashkil etgan. Eng yirik loyihalar energetika, transport-logistika, kimyo va to'qimachilik sanoatida amalga oshirilmoqda. Ammo investitsiyalarning real samaradorligini oshirish uchun korxonalarda xarajatlar hisobini optimallashtirish, investitsiya risklarini tahlil qilish va buxgalteriya axborot tizimlarini avtomatlashtirish zarur. Ayniqsa, "1C: Buxgalteriya", "SAP ERP" va "Odoo Accounting" dasturlari orqali real vaqt rejimida tahlil olib borish imkoniyati samaradorlikni oshiradi.

Xulosa va takliflar. Investitsiya, xarajatlar hisobi va buxgalteriya tizimi o'zaro uzviy bog'liq jarayonlardir. Ular birgalikda iqtisodiy faoliyatning natijadorligini, korxona barqarorligini va raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Quydagi takliflar investitsion jarayonlarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi:

- Korxonalarda xalqaro buxgalteriya standartlarini to'liq joriy etish;
- Xarajatlar hisobini raqamlashtirish va avtomatlashtirish;
- Investitsion tahlilda risklarni baholash tizimini kuchaytirish;
- Davlat tomonidan "yashil" va ijtimoiy ahamiyatga ega investitsiya loyihalarini rag'batlantirish;
- Investitsion qarorlarni qabul qilishda moliyaviy tahlil mutaxassislarining ishtirokini kengaytirish.

Ushbu chora-tadbirlar amalga oshirilsa, investitsiyalar iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi, resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi va korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari, "Investitsiya siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021–2025-yillar.
2. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-607, 24.02.2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari, 2024-yil.
4. Qodirov O. "Investitsion siyosat va iqtisodiy barqarorlik." – Toshkent: Iqtisodiyot, 2023.
5. Karimov A. "Buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil." – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2022.
6. Mishkin F. "The Economics of Money, Banking, and Financial Markets." Pearson, 2020.
7. Drury C. "Management and Cost Accounting." 11th Edition. Cengage Learning, 2021.
8. OECD. "Investment Policy Review: Uzbekistan." Paris, 2023.
9. World Bank. "Uzbekistan Economic Update." Washington D.C., 2024.
10. IFRS Foundation. "International Financial Reporting Standards." London, 2023.